

УДК: 159.922.76

В.В. Ляшко
vera-lyashko@mail.ru

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ СТИЛЬ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ КОМПЕНСАТОРНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ДІТЕЙ

Відомості про автора: Ляшко В.В., кандидат психологічних наук, доцент Херсонського державного університету м. Херсон, Україна. Email: vera-lyashko@mail.ru

Contact: Lyashko V.V., PhD, Professor Kherson State University, Kherson, Ukraine. Email: vera-lyashko@mail.ru

Ляшко В.В. Індивідуальний стиль діяльності в контексті компенсаторних можливостей розумово відсталих дітей. В статті висвітлюється проблема індивідуального стилю трудової діяльності розумово відсталих учнів який розглядається в контексті вивчення його компенсаторних, адаптивних та корекційних механізмів з метою забезпечення корекційної спрямованості трудового навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

Компенсаторне значення індивідуального стилю полягає у врівноваженні типологічних проявів особистості і її діяльності. Та особливо гостро ця проблема постає у дефектології і спеціальній педагогіці, оскільки її дослідження і розробка, при правильному педагогічному впливі, дають змогу дітям з особливими потребами прилаштуватися не тільки до своїх типологічних особливостей, а й частково нівелювати прояви дефекту, що забезпечує їм досить вдалу соціальну адаптацію.

Отримані шляхом емпіричного вивчення та представлені дані дають можливість припустити, що однією з причин недостатньої ефективності трудової діяльності розумово відсталих учнів є недостатньо сформований в них індивідуальний стиль діяльності. Виявлення переважно виразного зв'язку між рівнем сформованості індивідуального стилю діяльності (у розумово відсталих учнів переважають достатній та середній рівні його сформованості) та показниками ефективності діяльності дали змогу стверджувати, що сенс індивідуального стилю діяльності розкривається в контексті проблеми забезпечення ефективності діяльності і, відповідно, компенсаторних можливостей розумово відсталих школярів.

Формування індивідуального стилю діяльності у розумово відсталій дитини здійснюється на основі використання механізмів компенсації та корекції й передбачає становлення скоригованого відповідно до вимог діяльності та її виконання індивідуального стилю в оптимальних межах; є важливим напрямком підвищення ефективності трудового навчання,

корекційно-розвивального впливу та підготовки до самостійної життєдіяльності; здійснюється за тією ж стратегією, що й корекційно-розвивальна робота з опорою на становлення усвідомлених, регульованих психічних функцій та способів дій, з урахуванням даних його вивчення у дітей у зв'язку з ефективністю виконання трудових завдань.

Ключові слова: розумово відсталі діти, індивідуальний стиль діяльності, компенсаторні можливості ефективність виконання трудового завдання.

Ляшко В.И. Индивидуальный стиль деятельности в контексте компенсаторных возможностей умственно отсталых детей. В статье освещается проблема индивидуального стиля трудовой деятельности умственно отсталых учащихся который рассматривается в контексте изучения его компенсаторных, адаптивных и коррекционных механизмов с целью обеспечения коррекционной направленности трудового обучения детей с нарушениями интеллектуального развития.

Компенсаторное значение индивидуального стиля заключается в уравнивании типологических проявлений личности и ее деятельности. И особенно остро эта проблема стоит в дефектологии и специальной педагогике, поскольку ее исследования и разработка, при правильном педагогическом воздействии, позволяют детям с особыми потребностями приспособиться не только к своим типологическим особенностям, но и частично нивелировать проявления дефекта, что обеспечивает им достаточно удачную социальную адаптацию.

Полученные путем эмпирического изучения и представленные данные позволяют предположить, что одной из причин слабой эффективности трудовой деятельности умственно отсталых учащихся является недостаточно сформированный у них индивидуальный стиль деятельности. Выявление связи между уровнем сформированности индивидуального стиля деятельности (у умственно отсталых учеников сформирован на достаточном и среднем уровне) и показателями эффективности деятельности позволили утверждать, что смысл индивидуального стиля деятельности раскрывается в контексте проблемы обеспечения эффективности деятельности и, соответственно, компенсаторных возможностей умственно отсталых школьников

Формирование индивидуального стиля деятельности у умственно отсталого ребенка осуществляется на основе использования механизмов компенсации и коррекции и предполагает становление скорректированного в соответствии с требованиями деятельности и оптимального ее выполнения индивидуального стиля; является важным направлением повышения эффективности трудового обучения, коррекционно-развивающего воздействия и подготовки к самостоятельной жизнедеятельности; осуществляется по той же стратегии, что и коррекционно-развивающая работа с опорой на

осознанные, регулируемые психические функции и способы действия, с учетом данных его изучения у детей в связи с эффективностью выполнения трудовых заданий.

Ключевые слова: умственно отсталые дети, индивидуальный стиль деятельности, компенсаторные возможности, эффективность выполнения трудового задания.

Lyashko V.V. Individual style of activity in the context of compensatory abilities of mentally retarded children. In the article highlights the issue of individual style labor activity of mentally retarded pupils in the context of its study of compensatory, corrective and adaptive mechanisms to ensure corrective labor orientation of children with impaired intellectual development.

Compensatory value individual style is balancing manifestations of typology personality and its activities. And particularly acute this problem is in defectologist and special pedagogy, as its research and development, with proper pedagogical impact, enabling children with disabilities to adapt not only to their typological characteristics, but partially level the signs of defect, providing a fairly successful social adaptation.

The data obtained through empirical study and data presented enable to suggest that one reason for the lack of efficiency labor activity of mentally retarded pupils is not enough formed their own individual style of activity. Detection mostly clear connection between the level of formation of individual style of activity (mentally retarded pupils is dominated by middle-sufficient and its formation) and performance indicators made it possible to assert that the individual sense of style is revealed in the context of ensuring the effective of activity and accordingly, compensator opportunities for mentally retarded pupils

Individual style of activity of mentally retarded child is based on the use of mechanisms of compensation and correction and provides formation adjusted according to the requirements of the individual and his style in the optimal range; is an important way to increase the efficiency of labor training, correctional and developmental impact and preparation for independent life; is carried on the same strategy as the correctional and developmental work based on the formation of conscious, controlled mental functions and ways of action, based on the data in his study of children in connection with the performance efficiency of labor problems.

Key words: mentally retarded children, individual activity style, compensatory opportunities, the effectiveness of carrying out the labour task.

Сучасна система освіти дітей з порушеннями психофізичного розвитку характеризується різноманіттям науково – методологічних концепцій, програм і методів навчання. Але все це не змінює того

загального положення, що до їх змісту обов'язково повинен бути включений суб'єкт навчальної діяльності – учень з усіма притаманними йому індивідуально – психологічними особливостями. Однією з суттєвих психологічних характеристик учнів, що в значній мірі визначають специфічні особливості і успішність навчання, є їх індивідуальний стиль.

Розумово відсталі діти (РВД) характеризуються загальними та специфічними закономірностями розвитку, що відповідають своєрідній структурі їх дефекту, індивідуально-типологічними особливостями психофізичного розвитку та його відхилень. При цьому упродовж життя в них формується свій індивідуальний стиль, зумовлений особливостями нервової системи та порушенням розвитку, який має компенсаторне та адаптивне значення для ефективного виконання діяльності.

Виходячи з аналізу робіт Г. М. Андрєєвої, С. І. Асфандіярової, О. К. Байметова, К. М. Гуревича, Є. О. Климова, Г. Ф. Королькової, В. С. Мерліна, Б. Ф. Ломова, М. Г. Субханкулової, О. П. Хохліної, В. Д. Шадрикова, М. Р. Щукіна, та інших, можна зазначити, що з перших кроків вивчення індивідуального стилю діяльності (ІСД) було висунуто положення про те, що він є одним з найважливіших механізмів пристосування людини до певного виду діяльності (В. С. Мерлін, Є. О. Климов).

Тому, одне з визначень стилю діяльності відображає це положення: ІСД представляє систему індивідуально-своєрідних прийомів та психологічних засобів, які свідомо або стихійно вибирає людина з метою найкращого врівноваження своєї типологічно обумовленої індивідуальності з предметними, зовнішніми умовами; це означає, що які б вимоги не ставила діяльність до людини, вона знайде той спосіб її виконання, який приведе до успіху [4,5,6 та ін.].

Саме на компенсаторному значенні індивідуального стилю діяльності (ІСД) в своїх роботах наголошують Є.А.Клімов, В.С.Мерлін та інші, а О.П.Хохліна, у своїх дослідженнях, доводить його значення для дітей з розумовими вадами.

Компенсаторне значення індивідуального стилю полягає у врівноваженні типологічних проявів особистості і її діяльності. Та особливо гостро ця проблема постає у дефектології і спеціальній педагогіці, оскільки її дослідження і розробка, при правильному педагогічному впливі, дають змогу дітям з особливими потребами прилаштуватися не тільки до своїх типологічних особливостей, а й частково нівелювати прояви дефекту, що забезпечує їм досить вдалу соціальну адаптацію.

Аналіз досліджень з даної теми показав, що компенсаторні процеси, становлення яких відбувається завдяки стилю діяльності, мають велике значення як для професійної діяльності [2, 4], так і для навчання [1,3].

Але проблема становлення та формування ІСД у контексті його компенсаторного та корекційного механізмів з метою підвищення

ефективності трудового навчання в галузі спеціальної психології та педагогіки залишається розробленою недостатньою мірою.

Оскільки цілеспрямоване формування ІСД ґрунтується на використанні позитивних можливостей дитини та компенсації негативних йому слід відводити особливу роль у корекції розвитку РВД та їх підготовці до самостійної життєдіяльності.

Індивідуальні стилі діяльності безкінечно різноманітні. Знайти для себе оптимальний може тільки сам учень, а задача вчителя – допомогти йому у цьому [1, с.130]. На першому етапі оволодіння діяльністю індивідуальний стиль формується стихійно. Способи і прийоми виконання дій, що приносять успіх, форми реагування і організації діяльності закріплюються, засвоюються і перетворюються у стійкі характеристики індивідуального стилю. Індивідуальний стиль, що склався стихійно - це система прийомів і способів, що виробляється без чіткого розуміння власних індивідуальних особливостей і без чіткого усвідомленого регулювання виконання діяльності з урахуванням цих особливостей [1, с.66].

О.П.Хохліна [6, 7] зазначає, що для формування індивідуального стилю діяльності важливе значення має:

- контроль за виконанням учнями завдань різними способами, якому відводиться особлива роль у відсіюванні нерациональних варіантів відповідно до об'єктивних вимог діяльності;

- позитивне ставлення до виконання діяльності, що сприяє найповнішому використанню сприятливих, фізіологічно та психологічно обумовлених можливостей, полегшує компенсацію недостатніх особливостей;

- мотивація.

В свою чергу, можливість застосовувати сформований таким чином індивідуальний стиль у діяльності забезпечує досягнення її ефективності, активізує мотиваційну сферу й закріплює позитивне ставлення до праці.

Формування дитини як особистості і індивіда відбувається під впливом різноманітних життєвих умов, проте впливають вони неопосередковано – через діяльність. Тільки в діяльності відкриваються всі типові для людини особливості. Серед них індивідуальний стиль діяльності (ІСД). Будучи складним психічним утворенням він не є чимось попередньо даним, раз і назавжди визначеним психологічними і психофізіологічними особливостями людини.

Процес становлення ІСД базується на використанні позитивних можливостей людини або на компенсації негативних. На початкових етапах становлення може спостерігатися псевдостиль, а при невмілій організації діяльності – нерациональний стиль, який призводить до небажаних результатів діяльності.

Процес формування індивідуального стилю є досить тривалим у часі і досить цінним, оскільки дає можливість індивіду (а особливо при правильній постановці навчального процесу) долати небажані прояви

типологічно обумовлених властивостей, які не відповідають вимогам даної діяльності і активізує компенсаторні можливості [4].

Компенсаторний вплив ІСД проявляється у підвищенні активності й продуктивності предметної діяльності. Завдяки успішності ігрових дій у результаті засвоєння індивідуального стилю підвищується соціометричний статус дітей. У діяльності на виробництві компенсаторна роль індивідуального стилю проявляється навіть у тому, що в керівника з вираженим індивідуальним стилем продуктивність роботи бригади вища, ніж у керівника без вираженого індивідуального стилю (з невпорядкованим стилем) [4, 5, с. 89].

Від рівня сформованості індивідуального стилю діяльності залежатиме і ефективність діяльності розумово відсталих (РВ) школярів, адже ІСД слугує її успішному виконанню, спряє поліпшенню її результатів; зниження ж ефективності діяльності свідчить про наявність псевдостилу.

Отримані і наведені дані дають можливість припустити, що індивідуальний стиль формується у діяльності, її ефективному виконанню він і слугує.

Ефективність виконання трудового завдання визначалась на основі врахування проявів усіх показників, що взяті за основу вивчення ефективності трудової діяльності та визначені у низці наукових праць різних авторів [6, 7 та ін.]. Такими показниками ефективності виконання трудового завдання були обрані: правильність, швидкість, цілеспрямованість, самостійність, розуміння завдання, вербалізація способу виконання завдання, якість виробу.

Узагальнені кількісні дані свідчать про те, що трудова діяльність розумово відсталих школярів виявилася недостатньо ефективною – вони виконали трудове завдання, враховуючи всі показники вивчення, лише на 68% (табл. 1).

Таблиця 1

Дані про ефективність виконання учнями трудового завдання за показниками (%)

Категорія дітей	Показники (%)							
	правильність	швидкість	цілеспрямованість	самостійність	розуміння завдання	вербалізація способу виконання завдання	якість виробу	разом
РВ	65	67	76	69	71	66	65	68

Аналіз даних щодо ефективності виконання трудового завдання, у тому числі й даних спостереження за процесом та результатами діяльності дали змогу виявити на якому рівні ефективності виконується трудове завдання РВ учнями загалом та за окремими показниками (табл. 1).

Аналіз отриманих результатів дослідження показує, що дані про ефективність виконання трудової діяльності РВ учнями представляють самостійний науковий інтерес, оскільки дозволяють побачити її особливості, зважаючи на окремі показники вивчення.

Припускаємо, що однією з причин недостатньої ефективності трудової діяльності РВ учнів є недостатньо сформований в них ІСД.

Виявлення (на основі одержаних коефіцієнтів кореляції рангів Спірмена) (табл. 2) переважно виразного зв'язку між рівнем сформованості індивідуального стилю діяльності (у РВ учнів переважають достатній та середній рівні сформованості ІСД) та показниками ефективності діяльності дали змогу стверджувати, що сенс ІСД розкривається в контексті проблеми забезпечення ефективності діяльності і, відповідно, компенсаторних можливостей розумово відсталих школярів (причому, між типом ІСД та показниками ефективності виконання трудового завдання виразного зв'язку не виявлено).

Таблиця 2

Матриця інтеркореляцій рівня сформованості ІСД та показників ефективності виконання трудового завдання у РВ учнів

		Рівень сформованості ІСД	Показники ефективності виконання трудового завдання								
			Рівень	Правильність	Швидкість	Цілеспрямованість	Самостійність	Розуміння завдання	Вербалізація	Якість	Разом
Рівень сформованості ІСД			618 ¹	523 ¹	026 ⁶	489 ¹	146 ⁶	505 ¹	498 ¹	456 ²	536 ¹
Показники ефективності виконання трудового завдання	Рівень			662 ¹	326 ³	616 ¹	539 ¹	682 ¹	584 ¹	614 ¹	833 ¹
	Правильність				342 ³	628 ¹	653 ¹	827 ¹	585 ²	870 ¹	851 ¹
	Швидкість					499 ²	405 ²	302 ⁶	393 ⁵	372 ⁵	558 ¹
	Цілеспрямов.						532 ¹	646 ¹	585 ¹	522 ¹	806 ¹
	Самостійність							572 ¹	629 ¹	572 ¹	750 ¹
	Розумін. завдання								733 ¹	832 ¹	871 ¹
	Вербалізація									577 ¹	789 ¹
	Якість										816 ¹
	Разом										

Аналіз матриці інтеркореляцій (табл. 2) між рівнями сформованості ІСД та показниками ефективності діяльності (а саме правильності, швидкості, цілеспрямованості, самостійності, розуміння завдання та вербалізації способу його виконання, якості) дав змогу виявити високий ступінь зв'язку між показником рівня ефективності виконання трудового завдання та середнім значенням суми усіх її показників – $\rho^s = 0,833^1$. Тобто, те, на якому рівні особа буде виконувати

діяльність, залежить від того, в якій мірі і якому сполученні будуть у ній (діяльності) представлені показники ефективності.

Розглядаючи співвідношення рівня ефективності виконання трудового завдання та окремих його показників, відмітимо наявність виразного ступеня кореляції між рівнем та розумінням завдання ($\rho^s = 0,682^1$), правильністю виконання завдання ($\rho^s = 0,662^1$), цілеспрямованістю ($\rho^s = 0,616^1$), якістю ($\rho^s = 0,614^1$), вербалізацією способу виконання ($\rho^s = 0,584^1$), самостійністю ($\rho^s = 0,539^1$), що відображають змістовну та якісну сторони діяльності.

Найвищий ступінь зв'язку виявлено між рівнем ефективності діяльності та її швидкістю ($\rho^s = 0,326^3$), що відповідає динамічній характеристиці діяльності. Тобто, очевидним є те, що рівень ефективності праці менш за все залежить від того, скільки часу учні витрачають на його виготовлення.

Можна припустити, що рівень, на якому виконуватиметься трудове завдання РВ учнями, залежатиме від вищезазначених показників ефективності у тій мірі, яка відповідає виявленому в матриці інтеркореляцій (від найбільшого до найменшого) зв'язку.

Високий ступінь зв'язку виявлено між загальним (сумарним – середнім значенням усіх показників) показником ефективності виконання трудового завдання та її окремими показниками. Так, найвищі рівні зв'язку виявлено між загальним показником та розумінням завдання ($\rho^s = 0,871^1$), правильністю ($\rho^s = 0,851^1$), якістю ($\rho^s = 0,816^1$), цілеспрямованістю ($\rho^s = 0,806^1$), вербалізацією ($\rho^s = 0,789^1$), самостійністю ($\rho^s = 0,750^1$). Із швидкістю виконання трудового завдання виявлено зв'язок на чітко вираженому рівні кореляції ($\rho^s = 0,558^1$). Тобто, ефективність праці залежатиме від окремих її показників, які разом забезпечуватимуть ефективність виконання трудового завдання.

Кореляційний аналіз даних щодо рівня сформованості ІСД та ефективності трудової діяльності РВ учнів показав, що виразний ступінь зв'язку існує між рівнем сформованості ІСД та показниками ефективності діяльності, а саме: між рівнем сформованості ІСД та рівнем ефективності виконання трудового завдання ($\rho^s = 0,618^1$), із загальним (сумарним) показником ефективності діяльності ($\rho^s = 0,536^1$). Тобто, можна зазначити, що чим вищий рівень сформованості ІСД, тим вищий рівень ефективності діяльності, що виконується (табл. 2). Це підтверджують виявлені чітко виражені кореляційні зв'язки між рівнем сформованості ІСД та окремими показниками: правильністю ($\rho^s = 0,523^1$), розумінням завдання ($\rho^s = 0,505^1$), вербалізацією способу його виконання ($\rho^s = 0,498^1$), цілеспрямованістю ($\rho^s = 0,489^1$), та якістю ($\rho^s = 0,456^1$). Із самостійністю ($\rho^s = 0,146^6$) та швидкістю ($\rho^s = 0,026^6$) трудової діяльності, як показує таблиця рівень сформованості ІСД не пов'язаний.

У цілому, аналіз матриці інтеркореляцій даних РВ школярів дає підстави стверджувати, що чим вищий рівень сформованості ІСД, тим вищий рівень розуміння трудового завдання, вербалізації його способу

виконання, правильності та якості роботи, загальний рівень ефективності трудової діяльності і навпаки. З самостійністю та швидкістю трудової діяльності рівень сформованості ІСД не пов'язаний.

Виявлений характер зв'язків між досліджуваними явищами має значення для розуміння позитивної ролі становлення ІСД у виконанні діяльності РВ дитиною і може використовуватися вчителями, у педагогічному процесі з метою підвищення ефективності трудового навчання, розробниками навчальних програм і підручників для школярів зазначеної категорії, науковцями в галузі спеціальної психології та корекційної педагогіки.

Від розв'язання питання щодо формування індивідуального стилю діяльності в аномальній дитини залежить розуміння, наскільки в корекційно-розвивальній роботі можна покластися на природні компенсаторні механізми такої дитини, завдяки яким вона пристосовується до умов діяльності та життя відповідно до своїх особливостей і можливостей; «підтримувати» індивідуальний стиль діяльності дитини чи перероблювати, враховуючи характер його впливу на ефективність діяльності і розвитку; що в індивідуальному стилі є «позитивом», а що «негативом» і т. д. [6, 7].

Список використаних джерел

1. Акимова М. К. Психофизиологические особенности индивидуальности школьников. Учет и коррекция / М. К. Акимова, В. Т. Козлова. – М. : ACADEMI, 2002. – 157 с. **2. Дульнев Г. М.** Учебно-воспитательная работа во вспомогательной школе / Дульнев Г. М. – М. : Знание, 1961. – 150 с. **3. Дмитриева М. А.** Психология труда и инженерная психология / [Дмитриева М. А., Крылов А. А., Нафтульев А. И.]; под ред. Крылова А. Н. – Л. : «Унта», 1979 – 219 с. **4. Климов Е. А.** Индивидуальный стиль деятельности в зависимости от типологических свойств нервной системы: К психологическим основам научной организации труда, учения, спорта / Климов Е. А. – Казань: изд-во Казан. ун-та, 1969. – 278 с. **5. Мерлин В. С.** Очерк интегрального исследования индивидуальности / Мерлин В. С. – М. : «Просвещение», 1986. – 254 с. **6. Хохліна О. П.** Психолого-педагогічні основи корекційної спрямованості трудового навчання учнів з вадами розумового розвитку / Хохліна О. П. – К. : Пед. думка, 2000. – 242 с. **7. Хохліна О. П.** Формування індивідуального стилю діяльності в процесі трудового навчання дітей із інтелектуальними вадами розвитку / О. П. Хохліна // Дефектологія. – 1997. – №4. – С. 174–177.

References

1. Akymova M. K. Psykhofyzyolohycheskye osobennosty yndyvudual'nosty shkol'nykov. Uchet y korrektsyya / M. K. Akymova, V. T. Kozlova. – M. : ACADEMI, 2002. – 157 s. **2. Dul'nev H. M.** Uchebno-vospytatel'naya rabota vo vspomohatel'noy shkole / Dul'nev H. M. – M. :

Znanye, 1961. – 150 s. **3. Dmytryeva M. A.** Psykholohyya truda y ynzhenernaya psykholohyya / [Dmytryeva M. A., Krilov A. A., Naftul'ev A. Y.]; pod red. Krilova A. N. – L. : «Unta», 1979 – 219 s. **4. Klymov E. A.** Yndyvydual'niy styl' deyatelnosti v zavysymosti ot typolohycheskykh svoystv nervnoy systemy: K psykholohycheskym osnovam nauchnoy orhanyzatsyy truda, uchenyya, sporta / Klymov E. A. – Kazan': yzd-vo Kazan. un-ta, 1969. – 278 s. **5. Merlyn V. S.** Ocherk yntehral'noho yssledovaniya yndyvydual'nosti / Merlyn V. S. – M.: «Prosveshchenye», 1986. – 254 s. **6. Khokhlina O. P.** Psykholoho-pedahohichni osnovy korektsionoyi spryamovanosti trudovoho navchannya uchniv z vadamy rozumovoho rozvytku / Khokhlina O. P. – K.: Ped. dumka, 2000. – 242 s. **7. Khokhlina O. P.** Formuvannya indyvidual'noho stylu diyal'nosti v protsesi trudovoho navchannya ditey iz intelektual'nymy vadamy rozvytku / O. P. Khokhlina // Defektolohiya. – 1997. – №4. – S. 174–177.

Received 12.01.2016

Reviewed 25.02.2016

Accepted 27.03.2016